

§ 48. Утварэнне, скланенне і правапіс прыналежных прыметнікаў

297. Прачытайце. Назавіце прыметнікі і вызначце, што яны абазначаюць.

Як што пішацца?

З прыналежнымі прыметнікамі Натка
Разабралася імгненна на занятках^м:
Тата — татаў,
Дзядзька — дзядзькаў,
Федзя — Федзеў,
Мама — мамін,
Цётка — цётчын^ф,
Света — Свецін.
Самі вы цяпер прыметнікі ўтварыце
Ад імёнаў Толя, Жэня, Наста, Зміцер.
А. Зэкаў.

Параўнайце прыналежныя прыметнікі і словы, ад якіх яны ўтварыліся. Чаму ў адным выпадку выкарыстоўваліся суфіксы **-аў-, -еў-**, а ў іншым — **-ін-, -ын-**?

Вусна выканайце заданне, прапанаванае ў вершы.

Прыналежныя прыметнікі ўтвараюцца ад асновы адушаўлёных назоўнікаў пры дапамозе суфіксаў:

- **-аў- (-еў-), -оў- (-ёў-)** ад назоўнікаў мужчынскага роду: *Алесеў кот, дзед^{аў} кажух, баброў хвост, кавалёў дом*;
- **-ін- (-ын-)** ад назоўнікаў жаночага роду: *Марылін букет, сініцын корм*.

Пры далучэнні суфікса да асновы назоўніка мужчынскага роду ў ёй могуць адбывацца змены: *заяц(□) + аў → зайцаў, салавей(□) + еў → салаўеў, бабёр(□) + оў → баброў*.

Калі суфікс далучаецца да асновы назоўніка жаночага роду, якая заканчваецца на **к** і **х**, то адбываюцца чаргаванні гукаў [к] // [ч] і [х] // [ш]: *Верачк(а) → Вераччын, плыўчых(а) → плыўчышын*.

298. Прачытайце сказы. Пастаўце пытанні да прыметнікаў.

1. І ў люты мароз саграваюць пяшчотаю маміны вочы^{сн} (*М. Пазнякоў*). 2. Баліць ад усяго люцей бацькоўскі боль за дзяцей (*Р. Барадулін*). 3. — Ціха, дзеці, не шуміце! Бачыце — гняздзечка ў жыце. Перапёлчына, няйначай, — дзецям дзед так растлумачыў (*С. Шах*). 4. Матуліны рукі, нястомныя рукі, ніколі не зналі ў рабоце прынукі* (*Г. Кляўко*). 5. Пасяліўся ён у збожжы^м, і віднеецца здалёк такі сіненькі, прыгожы беларускі васілёк (*М. Чарняўскі*). 6. Бацькаў гнеў даўно мінуўся (*Я. Колас*).

Выпішыце са сказаў словазлучэнні з прыналежнымі прыметнікамі. Растлумачце, як яны ўтварыліся. Вызначце іх лік і род (калі ёсць).

няйначай

299. Прачытайце словазлучэнні. Ад выдзеленых назоўнікаў утварыце прыналежныя прыметнікі.

Сшытак **Алеся**, дупло **вавёрок**, запіска **Аліны**, выступленне **дырэктара**, стук **дзятла**, сачыненне **Петруся**, хата **краўчыхі**.

З трыма ўтворанымі словазлучэннямі складзіце сказы.

300. Прачытайце тэкст, замяняючы словы ў дужках утворанымі ад іх прыналежнымі прыметнікамі. Падбярыце да тэксту заглавак.

Зімой у полі ці на лузе наблытаны ланцужкі розн.. слядоў. Хто ўмее чытаць снежн.. кнігу, не памыліцца. Вось (*заяц*) сляды. Ноччу тут зайцы абгрызалі малад.. дрэўцы. А гэта (*лісіца*) сляды. Раніцай яна мышкавала каля невялік.. стажкоў сена.

У лесе час ад часу чуецца настойлівае «Тук-тук! Тук-тук!». Гэта (*дзяцел*) работа.

(*Мядзведзь*) і (*барсук*) жытло прысыпаў лёгкі^ф сняжок. Спяць звяры і сняць салодкія сны^{сн} (*Паводле У. Ягоўдзіка*).

Якое слова мае значэнне 'лавіць мышэй'?

Як утварыліся прыналежныя прыметнікі? Вызначце іх лік, род, склон. Спішыце першы абзац тэксту, раскрываючы дужкі і дапісваючы прапушчаныя канчаткі прыметнікаў. Растлумачце іх напісанне.

Разгледзьце малюнак. Як зімуе звярок, што на ім адлюстраваны?

У беларускай мове ёсць прыметнікі, якія абазначаюць абагульненую прыналежнасць: *птушыны спеў, сабачы брэх, змяіны яд, чмяліны гул*. Такія прыметнікі змяняюцца, як якасныя і адносныя, і ва ўсіх формах маюць поўныя канчаткі.

301. Прачытайце. Запішыце словазлучэнні па-беларуску.

Отцовы сапоги, Вероникин планшет, птичьи голоса, Володина собака, лисий след, сестрино задание, бабушкин гусь.

Растлумачце, як утварыліся прыметнікі. Абгрунтуйце напісанне канчаткаў. З двума словазлучэннямі складзіце сказы.

302. Прачытайце табліцу. Дайце ёй назву.

Склон	Адзіночны лік			Множны лік
	мужчынскі род	ніякі род	жаночы род	
Н.	даччын□ кот бабулін□ брат Алесеў□ план	даччын□ паліто бабулін□ цяля Алесеў□ поле	даччын□ каса бабулін□ сястра Алесеў□ мама	даччын□ словы бабулін□ сыны Алесеў□ сёстры
Р.	-ога, -ага	-ога, -ага	-ой, -ай	-ых
Д.	-ому, -аму	-ому, -аму	-ой, -ай	-ым
В.	даччын□ ката бабулін□ брата Алесеў□ план	даччын□ паліто бабулін□ цяля Алесеў□ поле	даччын□ касу бабулін□ сястру Алесеў□ маму	даччын□ словы бабулін□ сыноў Алесеў□ сяцёр
Т.	-ым	-ым	-ай (-ой)	-ымі
М.	-ым	-ым	-ай (-ой)	-ых

У якіх формах супадаюць канчаткі прыналежных прыметнікаў у мужчынскім і ніякім родзе?

У назоўным і вінавальным склонах адзіночнага ліку прыналежныя прыметнікі пры неадусаўлёных і адушаўлёных назоўніках маюць кароткую форму:

- у мужчынскім родзе — нулявы канчатак: *Алесеў* *брат*, *баброў* *хвост*;
- у жаночым родзе — канчатак *-а* (назоўны склон): *Ромкав* а *матуля*, канчатак *-у* (вінавальны склон): *Ромкав* у *матулю*;
- у ніякім родзе — канчатак *-а* (не пад націскам): *буслав* а *гняздо*, *Ганнін* а *кацяня*; канчатак *-о* (пад націскам): *даччын* о *дзіця*, *сестрын* о *паліто*.

Ва ўсіх ускосных склонах прыналежныя прыметнікі маюць такія самыя канчаткі, як якасныя і адносныя.

Запомніце! Калі ў вінавальным склоне прыналежны прыметнік дапасуецца да адушаўлёнага назоўніка мужчынскага роду, то ён мае канчаткі *-ага*, *-ога*: *бацькав* ага *брата*, *сестрын* ога *сына*.

303. Прачытайце. Перад запісам словазлучэнняў растлумачце напісанне канчаткаў прыметнікаў.

Не заўважыў Надзеін.. памылкі, пад буслін.. крылом, пасвіў^с краўчышын.. каня, не знайшоў дзедаў.. рэчаў, над суседаў.. хатай, слухаў салаўін.. трэлі, з бабров.. хаткі, адчуваць чалавеч.. спагаду, у Рыгоркаў.. апавяданні, бачу суседаў.. брата.

304. Запішыце, устаўляючы прапушчаныя канчаткі прыметнікаў.

1. Блукаў я сёння раніцай у сховах сасняка^{сп} і песеньку пчалін.. на верасе спаткаў (*К. Камейша*).
2. Я табе братаў.. паліто дам. І капляюш. Будзеш што пан (*І. Шамякін*).
3. Сёння кот не чакаў сустрэць тут анікога, нават дзедаў.. ўнука Цімку^м (*Р. Бензярук*).
4. Што ўсяму міру, тое і бабін.. сыну (*Прыказка*).

Раскажыце пра адметнасць змянення прыналежных прыметнікаў.

305. Выканайце інтэрактыўнае заданне па тэме «Падагульненне і сістэматызацыя вывучанага» (раздзел «Прыметнік»).